

BAKGRUNDEN TILL JORDBRUKS- FÖRHANDLINGARNA

Av agr. lic. SVEN HOLMSTRÖM

ETT NYTT skede för de statliga åtgärderna på jordbrukets område i Sverige kan sägas ha inträtt i och med ett riksdagsbeslut 1947. Beslutet hade föregåtts av ett omfattande utredningsarbete inom en av dåvarande jordbruksministern Persson-Bramstorp tillsatt kommitté, »1942 års jordbrukskommitté» — även benämnd »27-mannakommittén». Ledamöterna representerade olika yrkesgrupper och olika politiska riktningar. Det på kommittéförslaget grundade riksdagsbeslutet var på alla väsentliga punkter enigt.

Enligt direktiven skulle jordbrukskommittén söka finna utvägar för att på lång sikt tillförsäkra den i jordbruket arbetande befolkningen en levnadsstandard likvärdig med standarden för andra jämförbara grupper. I samband med dessa direktiv och det följande kommittéarbetet präglades begreppet inkomstlikställighet för jordbruksbefolkningen. Principen om inkomstlikställighet skulle i första hand infrias genom fortsatt och påskynad rationalisering inom jordbruket. I den mån utövarna av ett ra-

tionellt drivet jordbruk ej kunde nå inkomstlikställighet i fri konkurrens med de priser, som är rådande i import- och exporthamnar, skulle tillses, att jordbruket erhöi det importskydd, som vid olika tillfällen kunde behövas. Rationaliseringssträvandena och stödet för fortsatt effektivisering från statens sida skulle alltså kompletteras med ett gränsskydd för jordbruket. Den direkta sammankopplingen mellan ett rationaliseringsprogram och ett prissättningsprogram är intressant och givetvis av stor betydelse för strävandena till fortsatt utveckling enligt sunda ekonomiska principer. Jordbruksfolket skulle tillförsäkras en med andra grupper jämförbar standard, men endast under förutsättning av rationellt driven produktion. Garantierna till jordbruket skulle endast avse de kvantiteter av jordbruksprodukter, som motsvarade konsumtionsbehovet inom landet.

Brukningens enheternas storlek i det svenska jordbruket varierar starkt och det är självklart, att kravet på rationellt bedriven produktion måste anknytas till en viss

storleksgrupp av jordbruk. Det går inte att med en och samma målsättning för jordbrukspolitiken till skapa en likartad lönsamhet för jordbruk av skiftande storlekar. Jordbrukskommittén föreslog, att rationellt skötta enheter inom storleksgruppen 10–20 hektar åker skulle vara den grupp av jordbruk, som tillförsäkrades den avsedda lönsamheten. Lönsamhetsmålet skulle vara brukarens arbetsinkomst — men inte endast från själva jordbruksföretaget utan även från eventuellt tillhörande skogsbruk såväl som från andra förvärvsgrenar inom eller utanför lantbruksföretaget. Priserna på jordbruksprodukter — och därmed gränsskyddet — skulle avvägas så, att det bleve möjligt för brukarna på dessa gårdar att uppnå en sammanlagd arbetsinkomst motsvarande den hos jämförbara grupper.

Hur målsättningen effektuerats.

Jordbrukskommitténs förslag och det därpå grundade riksdagsbeslutet utlöste inte några omedelbara inkomstjämförelser. Redan innan jordbrukskommittén tillsattes hade som grund för de prisreglerande åtgärderna utformats en s. k. totalkalkyl över jordbrukets intäkter och kostnader. Denna tillämpades under tiden 1941–1956. I denna kalkyl sökte man fånga effekten av såväl pris- som volymbetingade ändringar i jordbrukets intäkter

och kostnader. Själva principen var enkel: man sökte fånga utvecklingen av jordbrukets totala kostnader — däri inräknat jordbrukarnas och deras familjemedlemmars egen arbetsinsats. I prisförhandlingarna sökte man så långt möjligt anpassa produktpriserna så, att det totala intäktsbeloppet — dvs. totalvärdet för jordbruksproduktionen — skulle utvecklas i takt med kostnaderna. Principen var enkel, men de bakomliggande utredningarna var både omfattande och relativt besvärliga. Arbetskostnadsposten i kalkylen beräknades med utgång från antalet arbetstimmar — arbetsvolymen reducerades i prognoserna med procenttal grundade på utvecklingen vid bokföringskontrollerade jordbruk samt under senare år även annat material — samt genomsnittliga löner till lantarbetare. Härigenom kom lantarbetarlönens utveckling att i huvudsak avgöra takten i utvecklingen av jordbrukarnas inkomster. Det var dock endast ifråga om den relativa utvecklingen som jordbrukarnas inkomster var i viss mån automatiskt knutna till lantarbetaravtalet. Ifråga om själva inkomstnivån förelåg inte någon automatik. Någon fullständig avstämning mellan intäcks- och kostnadssidan i kalkylen har aldrig förekommit. Det kan tilläggas, att intäktssidan varit relativt fullständigt redovisad medan flera poster på kostnadssidan legat utanför kalkylen. Det felande beloppet på

kostnadssidan torde ha rört sig om hundratals miljoner kr.

Jordbrukskalkylens tillämpning utlöste under de första tio åren inte några större politiska gräl och inte heller några allvarigare åsiktsbrytningar mellan de olika intressegrupperna i samhället. Detta är tämligen lätt förklarligt. Jordbruksprisregleringen innebar under praktiskt taget hela 1940-talet en dämpning av produktpriserna. Knappheten på livsmedel under krigs- och efterkrigsåren medförde, att priserna i andra länder och därmed även i våra importhamnar i genomsnitt var avsevärt högre än de priser, som tillämpades inom landet.

Jordbrukskalkyl och förhandlingar kom i realiteten att innebära en prövning av vilka prishöjningar, som erfordrades för att ge jordbrukarna nödvändig täckning för ökade kostnader samt en rimlig inkomstutveckling med hänsyn till utvecklingen i övrigt inom landet samt givetvis även med hänsyn till den målsättning som hade godtagits av 1947 års riksdag. Som förut nämnts gjordes inte några direkta inkomstjämförelser. Så länge man med säkerhet visste att inkomstlikställighet ej var nådd fick jordbrukspolitiken en praktisk utformning: såväl lantarbetarna som jordbrukarna var eftersatta grupper ur inkomsthänseende, och ett visst samspel förekom mellan jordbrukspolitik och löneavtal.

Under början av 1950-talet in-

trädde en radikal förändring. Den kom i samband med den s. k. engångsinflationen. På två år, nämligen 1951 och 1952, steg den genomsnittliga timlönen till industriarbetare med 44 procent eller 120 öre per timme. Lantarbetarnas stora lönehöjning kom först fr. o. m. nyåret 1952. Lantarbetarlönen steg då med cirka 55 öre per timme medan höjningen till denna grupp under 1951 stannade vid 27 öre per timme. Här liksom vid flera andra tillfällen kom lantarbetarna och jordbrukarna i efterhand. Effekten i jordbrukskalkylen blev emellertid ytterst påtaglig. 1952 års lönehöjning till lantarbetarna innebar på jordbrukets hela arbetsvolym en kostnadsökning med någonting mellan 400 och 500 miljoner kr — trots nedskrivningen av arbetsvolymen.

Efter denna förändring i kostnaderna kom en kraftig prisstegring på jordbrukets produkter, vilken medförde att priserna i våra importhamnar för första gången på många år kom att ligga under de priser jordbrukarna erhöll. Därmed hade jordbruksregleringen blivit ett påtagligt stöd för jordbruket, vilket knappast kan hävdas ifråga om 1940-talet. En livlig debatt om jordbrukspolitiken kom att präglå åren 1951 och 1952. Krav restes från konsumenthåll på en översyn av grundmaterial och metoder för prisregleringen. År 1952 tillsattes den s. k. jordbruksprisutredningen. Den avgav sitt betänkande under

hösten 1954. Detta låg till grund för ett principbeslut hösten 1955 ifråga om det nu gällande prissystemet. Detaljutformningen av prissystemet utformades under förhandlingar våren 1956 och konfirmerades i ett beslut av värriksdagen nämnda år. Totalkalkylen som då övergavs hade varit i tillämpning cirka 15 år.

Precisering av jämförelsegrupperna.

Jordbrukskommitténs rekommendationer såväl som riksdagsbeslutet 1947 hade ifråga om de s. k. jämförelsegrupperna hållits i mera allmänna ordalag. Det är därtill att märka, att något försök till inkomstjämförelse enligt vad förut här sagts ej kom till stånd i samband med totalkalkylens tillämpning. Den första inkomstjämförelsen gjordes av jordbruksprisutredningen. Utredningen preciserade målsättningen i vad gäller de grupper av arbetare, vilkas inkomster skulle jämföras med den s. k. basjordbrukarens arbetsinkomst. Med hänsyn till den tekniska utveckling som hade ägt rum och de relativt stora krav som nu ställdes på innehavaren av ett rationellt drivet jordbruk förordade utredningen, att jordbrukareinkomsten skulle jämföras med den genomsnittliga arbetsinkomsten hos industriarbetare inom de dåvarande två lägsta dyrorterna. Vid riksdagsbehandlingen hösten 1955 hade en viss

omläggning i dyrortsbegreppet inträffat så tillvida, att den lägsta dyrortsgruppen slopats. Riksdagen beslöt, att inkomstjämförelsen ifråga om arbetarna skulle avse industriarbetare i de nuvarande två lägsta dyrortsgrupperna, som närmast motsvarar förutvarande grupperna 1, 2 och 3. Mera konkret uttryckt innebär detta, att jämförelsen skall avse industriarbetare i södra och mellersta Sverige med undantag för storstäderna Stockholm och Göteborg. Jordbruksprisutredningens samt 1955 års riksdags åtgärder i denna fråga innebär en precisering av 1947 års riksdagsbeslut.

Prissystemet av 1956.

Enligt prissystemet av 1956 består prisstödet främst i en importavgift för varje produkt, vilken ersätter tidigare tullar och importavgifter. Importavgiften hålles oförändrad i princip, så länge priset på den enskilda varan ligger inom vissa gränser, övre resp. nedre prisgränsen. Vid viss förändring i den allmänna prisnivån inom landet mätad i bostadsrensad konsumentprisindex skall såväl prisgränser som importavgifter justeras. En sådan justering har förekommit hösten 1957, då konsumentprisindex hade stigit med 5,1 procent från tidpunkten för prissystemets ikraftträdande. I övrigt skall systemets tekniska detaljer här ej beröras. Däremot kan det

vara skäl i att erinra om de praktiska konsekvenserna av det nya prissystemet jämfört med det tidigare tillämpade:

1. Förut årliga kalkyler och förhandlingar — nu fri prisbildning inom vissa gränser under tre år;

2. Förut fasta priser och rörliga importavgifter — nu i princip fasta importavgifter och rörliga priser;

3. Förut importmonopol — nu fri import vid partipriser inom prisgränserna och importmonopol endast i samband med tillämpning av kvantitativa restriktioner vid priser utanför prisgränserna;

4. Förut årlig prisavvägning mellan olika produkter inbördes som tagit bort åtskilligt av riskerna för jordbrukarna — nu större prisvariationer än tidigare för enskilda produkter och därmed ökad risk vid ensidig produktion.

Från totalkalkyl till typkalkyl.

Totalkalkylen finns kvar. Den har använts som underlag för bedömning i anslutning till en modifierad s. k. fyraprocentsregel. Totalkalkylen kommer emellertid med all sannolikhet att hållas kvar av statistiska skäl — alltså som en registrerande utredning. Som viktigaste underlag vid prispförhandlingarna tjänar däremot nu den s. k. typjordbrukskalkylen.

Fr. o. m. 1954 har den jordbruksekonomiska undersökningen, som bedrivs av Kungl. Lantbruksstyrel-

sen, utbyggt och reviderats. Särskild hänsyn har tagits till önskemålen att få fram ett tillräckligt material för gårdar inom den s. k. basjordbruksgruppen, 10–20 hektar, jämte den närmast större gruppen, 20–30 hektar. År 1957 var antalet gårdar i den jordbruksekonomiska undersökningen:

Gruppen 2— 5 hektar	—
» 5— 10 »	—
» 10— 20 »	1 208
» 20— 30 »	518
» 30— 50 »	422
» 50—100 »	282
» över 100 »	—

Historiskt ger jordbruksekonomiska undersökningen givetvis en tillräcklig upplysning om det ekonomiska resultatet vid de olika storleksgrupperna av jordbruk. Ett prisavtal syftar emellertid framåt, och därför är alltid vid prispförhandlingar prognoser nödvändiga. Materialet från den jordbruksekonomiska undersökningen kan dessutom inte föreligga färdigt förrän i det närmaste ett år efter slutet av senaste bokföringsår. Detta innebär, att det vid en prispförhandling ligger i det närmaste två år mellan slutet av senaste kända bokföringsår och början av det år vilket prispförhandlingarna gäller.

Man måste därför, som redan antytts, upprätta prognoser med ledning av det historiska materialet från räkenskapsgårdarna. Som ett första steg beräknas volymer för att de olika åren skall kunna jämföras med varandra. Med ut-

gång från de i räkenskaperna redovisade intäkterna resp. kostnaderna beräknas kvantiteter för alla de varor resp. tjänster som kan uttryckas i fysiska kvantiteter. Där detta inte är möjligt — och det gäller främst ett stort antal poster på kostnadssidan — beräknas »värdevolymer» genom att de olika årens intäkts- resp. kostnadssummor omräknas med index till enhetlig prisnivå. Sedan kvantiteter resp. värdevolymer beräknats kan trenderna studeras för såväl intäkts- som kostnadsposterna. Med hänsyn till utvecklingen under de senare åren söker man därefter komma fram till sannolika normalvolymer för prognosåret. Sedan prognosvolymerna sålunda fixerats, beräknas aktuella värden genom att priser vid beräkningstillfället eller för någon näraliggande period insättes. Man kommer på så sätt fram till intäkter och kostnader vid aktuell prisnivå, dvs. vid den prisnivå man har enligt löpande jordbruksavtal. Sedan intäkter och kostnader i aktuell prisnivå är kända kan brukarens arbetsinkomst från själva jordbruksföretaget beräknas.

Till denna lägges arbetsinkomster från skogsbruket samt från övriga förvärvsgrenar. Med hänsyn till att jordbrukarna såväl som andra företagare, som arbetar med betydande reallgångar vid beräkning i aktuella priser redovisar vissa tillgångsvärden, vilka ej helt motsvaras av faktiska investeringar men som ligger till grund

för beräkningen av ränteanspråken, lägges cirka en tredjedel av inkomsterna från eget kapital till arbetsinkomsterna, innan dessa jämföras med industriarbetarnas årsinkomster. Det bör understrykas, att det är brukarens arbetsinkomst jämte viss kapitalinkomst, som härvid jämföres med industriarbetarens årsinkomst.

Industriarbetarnas årsinkomster beräknas med utgång från genomsnittliga löner enligt lönestatistiken samt normal arbetstid — dock med avdrag för bortavaro etc. Ackordsförtjänsterna invägas i de timförtjänster, vilka ligger till grund för beräkningen av årsinkomster. En viss skillnad råder så tillvida, att man för jordbrukarna beaktar alla inkomster av arbete från såväl jordbruk, skogsbruk som andra förvärvsgrenar samt inkomster i form av produkter från det egna företaget värderade till detaljhandelspriser, medan man för industriarbetaren endast kan redovisa inkomsten enligt lönestatistik för ordinarie arbetstid. Detta innebär, att industriarbetarnas extraförtjänster ej ingår i jämförelsen.

Annat material.

Att beräkna jordbrukarens arbetsinkomst är lätt att säga men betydligt svårare att utföra. Detta står i samband med bl. a. de stora svängningarna i jordbrukets ekonomiska resultat från år till år beroende på klimatfaktorn. Det är självklart,

att även arbetsredovisningen i ett så komplicerat småföretag som basjordbruket onekligen erbjuder svårigheter. En annan svårighet ligger i inventeringarna. För ett riktigt lönsamhetsresultat kräves noggrann värdering av lagerändringar och ändringar i värdet på djurbesättningarna. Beräkningarna av ränteanspråk på det i jordbruket och skogsbruket investerade kapitalet är ingalunda entydiga. Allt detta gör, att material från flera bokföringsår kräves för att man i jordbruket skall kunna komma fram till en riktig bedömning.

Med hänsyn till dessa svårigheter är det fullt naturligt, att man i förhandlingarna och i det förberedande arbetet till dessa även söker få fram annat material som kan belysa inkomsterna hos de båda jämförelsegrupperna. Ett sådant material är den av Socialstyrelsen utförda konsumtionsundersökningen 1958. I vissa sammanhang har man även studerat taxeringsstatistiken, som dock på grund av grupperingen på olika yrken samt med hänsyn till olika storleksgrupper inom jordbruket etc. strängt taget ej kunnat ge någon information av värde. Ifråga om jordbrukarnas inkomster har man ett omfattande parallellmaterial i den s. k. dekla-

rationsundersökningen, som fortlöpande bedrivs inom Statistiska centralbyrån. Med hjälp av detta material har man bl. a. kunnat konstatera, att de i jordbruksekonomiska undersökningen deltagande gårdarna har betydligt högre intensitet och även redovisar betydligt högre inkomster till jordbrukaren och hans familj än vad som gäller i genomsnitt för jordbruk av motsvarande storlek. Detta är naturligtvis en intressant och värdefull information, eftersom inkomstjämförelsen i samband med prissförhandlingarna skall grundas på resultat från rationellt skötta enheter inom jordbruket. Att exakt ange vilka jordbruk, som fyller de krav som skall ställas på de s. k. basjordbruken är inte möjligt. Det har emellertid visat sig, att uttagandet av jordbruk till jordbruksekonomiska undersökningen nöjaktigt medför den önskvärda selektionen helt automatiskt. Det torde helt enkelt vara så, att jordbrukare, som är villiga åtaga sig det arbete som är förenat med att lämna erforderliga uppgifter till jordbruksekonomiska undersökningen, i genomsnitt fyller de krav, som rimligen kan ställas mot bakgrunden av principerna för inkomstjämförelsen.